

БҮРЯД РЕСПУБЛИКЫН ШЭНЭ КОНСТИТУЦИЙН ПРОЕКТ ТУХАЙ ЭЛИТЭ ЭРДЭМТЭ, ЭРХИМ БАГИ А

(Түгэхэлт. Эхнийн 1-дүгээр нүсүртэй.)

«Буряд Республика хадаа Конституционно Ф е д е р а т и в н а хэлсээнэй үнэ-хүрөөр найн дурраара Россин Федерацийн бүридэлдэ эрдэг бүрин эрхэтэ демократическа хуули ёһото гурэн мүн».

Энэ бүлэгтэ иймэ удхатай статья нэмэж бэшхэ дурдагдал оруулагданэ:

«1. Буряд Республика хадаа социальна гурэн мүн, хүнэй сүүлсэтэй хүтгэлтэ, гэмгүй найн ажабайдал хангаха эрхэ түрээслүүдэй байгуулагда түрээшэй политика шүтүүлэгдэдэг.

2. Буряд Республикада хүнүүдэй ажал ба элүүр өнхө хамгаалагдадаг. Ажалтай түрлэринд лав хангагдаха гэжэн гэгэж хэмжээгээр өгөгддөг, гэр бүл, эхэ, эсэгээр, үхнүүд, инвалидууд ба хамгаатай эрхэтэд гурэнэй зүгшөөр дамжсагдай. Социальна албанжуудай гурим хүтжөөгддөг, гурэнэй пенсинууд, тэдхэмжүүд ба нуудал байдалтай талаар лав хамгаалаха бусад хэмжээнууд тогтоогддог».

Буряд Республикын конституционно байгуулагтын үндэснүүдэй бүридэлдэ дүрмүүдэй хуулиг хуули гурим харагдаха ёһотой гэжэ Конституционно комисси тоолонэ. Конституционно ямаршэ бусад дүрмүүд конституционно байгуулагтын үндэснүүдтэ зориу байха ёһотой. Таарамжтай нормонууд Үндэсн Хуулин нэгдэхи бүлэгтэ текст соо оруулагдаха ёһотой.

Социальна - политическэ гүнзгэй хубилалтууд манай объектившэ найн хайхан шөгүлсэтэй болгохо хэлбэршгүй түсэмэ табихар байдлууд. Тимээнэ шэнэ Конституционно проект соо хүн гэшэ нитын ажабайдалтай гол хуби болонэ гэжэ тоологонэ. Тини хүнине алишэ талаараа арга болонэ хөрүлхө харуулаха сүүлсэтэ шухала. Хүнэй эрхшэ сахиха гэшэ гурэнэй, тэрэнэй зургануудай болон тусалта ноуриуудай гол улга мүн.

Проектын хоёрдох бүлэгтэ хүнэй ба Буряд Республикын эрхэтэй эрхэнүүд, сүүлсөнүүд болон улгануудай удха тайлбарлагдана, хүнэй конституционно статус баталагдана. Хүнэй гол эрхэнүүд ба сүүлсөнүүд тэрэнхэ таарашгүй, түрэнэй гарааннаа хойшо Үгдэгдэ гэнэ дүрим тодорхойлоло гэнэ гэжэ шухала удха шарартай. Эмгэгтэй ба эрхэтэй байаннаа, арга яланай үнгэрөө, үндэлэ яланнаа, хэлэнээ, уг гарбалнаа, зөөрин ба тусалтай байдална, амануудга газарнаа, ичман мурлуноо, хараа болонгоо, нитын ямаршэ нэгдэлдэ хабатай байаннаа дүлддэнгүйгөөр, хүнэй ба эрхэтэй эрхэнүүд болон сүүлсөнүүд адигтэй байха гэжэ хэлэгдэнэ. Хүнэй эрхэнүүд ба сүүлсөнүүдэй лав хангаха байгуулагдана энэ бүлэг соо баталагдана.

Россин Федерацийн Конституционна Буряд Республикын Конституционно проект ямар гол илгаатай гэхэдэ, гурэнэй болон муниципальна эрхэ буралсаалай эхлэнүүдтэ юрэнхэ эрдэмтэй (9 класс) бэшэ, харин нитын дунда (хүсэд) эрдэмтэй (11 класс) хүн бүхэндэ, түрөөлөгчүүдөөр олгогдох байнанин тэрэн соо лав хангагдадаг.

Тини «хуулар хоригдоогүй» бүхэ юмэй зүбөөгддөг» гэжэн хуули ёһото гурэнэй шухала ёһо гуримшэ шэнэ Конституци соо баталаха хэрэгтэй гэжэ Конституционно комисси тоолонэ.

Проектын гурбадах бүлэгтэ Буряд Республикын гурэнэй хуули ёһото статустай зориулагданай. Энэ республикын эрхэ мэдэлэй, тэрэ тоодо Россин Федераци хамта бөлүүлэгдэхэ этгэмжэ түрөөлөлгөн талуунууд тодорхойлогдонхой.

Проектын ёһор Россин Федерацийн гурэнэй засагай федеральна зургануудай мэдэлдэ найн дурраара дамжуулан этгэмжэ түрөөлөлгөнүүдтэ бэшэ, гурэнэй бүхэ засагшэ Буряд Республика өөрсөө гээр дэбсхэхэ дээрэ хүсэд мэдэлдэ агаад байха гэжэ башгагдана. Буряд Республикын

хэлбэршгүү, урагшаа наанагай экономика, политическэ ба социальна хүтжээтэ, республикын газар дээрэ амануудга арадуудай үндэснэ соёлнэ нэргээлгэе хангаха арга олгодог эрхэнүүд ба этгэмжэ түрөөлөлгөнүүдэй Буряда шэнэ Конституци дотор баталаха хэрэгтэй.

Урбадах бүлэгтэ нэзхэн статья удаадахи дүрим оруулаха гэжэ Конституционно комисси дурдагдана:

«Буряд үндэлэ яһатанай өөһөлөө өөһэдөгөө тодорхойло эрхэ бөлүүлгөнэй ашаар Буряд Республика байгуулагданай, тини республикын олон үндэлэ яһатанай бүхэ арадуудай ашаар урьшэ хамгаалдаг».

Энэ бүлэг соо конституционно ёһо гуримүүдэй хүтжөөгдэ республикын гурэнэй—хуули ёһото статустай нэгэ хуби болон хэлэнүүдтэ хабатай статья оруулагданай. Буряд ба орд хэмжүүд Буряд Республикын гурэнэй хэлэнүүд болонэ.

Буряд Республикын гурэнэй засагай байгуулагдана хабатай шэнэ конституционно проектн 4, 5, 6 ба 7 бүлэгтэй дүрмүүдээр баталагдан хуули дээр баталагдан хуули гаргадаг, түгээхдэй ба сүүдэй засагуудай хоорондох харилсаанууд засагууды хуулиар хуули үзэл бодол бөлүүлдээр харагдана. Гурэн дотор бүхэ засагууд бээ даагад, бээ бээдэ тааруулан, хоорондоо харилсан ажаала абуулаха ёһотой.

Конституционно түгээхэлтэ тексттэ бэлдэхэ үзэл гурэнэй засагай шэнэ зургануудай байгуулагдана тухай, тэднине эмхидхэхэ ба ажал абуулгынь тодорхойлохо гурим, тэднэй этгэмжэ түрөөлөлгөнүүд тухай асуудал гээлэ орбо байхар хүлээгдэнэ.

Советэй XIV сессид дээрэ олонхи депутатуудай дэмжэлтээр Үндэсн Хуулин проект соо оруулагдан республикын Президентин хуули ёһото статус тусшаа, бүгдэд арадай проектын зүбшэн хэлсэлтэ үзэл эхээн асардаанууд болон байна.

Буряда Президент гурэнэй тогтоологшо байха гу, энэ тусалнаа гадуур түгээхэдэ засагай тогтоологшын, республикын правительствын Түрүүлэгшын уяланууды дүүрхэдэ гү? Президентин тусалда нандадууд хэлэ шэнэн наһатай байха? Эрэдүг Президентэ ямар эрхэнүүдэй олгогхо? Энэ сессин үзэл элэ болон бүгд асуудалуудта харюу гэхэд ёһотой бай.

Хүсэл эрмэлзэл дүрмтэй байха, гурэнэй хэмжээгээр боломжолоо наа, таарамжтай шиндэхээр абгха гэжэ хаагдана.

Президентин хуули ёһото дүрим эрэдүг парламентын — Арадай Хуралай ба Буряд Республикын правительствын статустай нягта холбоотой гэжэ. Энэидэ хабатай бүлэгүүдэй (4,5 ба 6) текстн хоёр тухэл Тагай үзэмжэд тагилдана. Нэгэн соонь— Президент правительствын сэхэ тогтойлохо, нүгөөдэ соонь — премьер-министрэй тусалт хараха гэжэ хэлэгдэнэ. Тинхэдэ алишэ ушарнаар Президент үрэн дэлгэр этгэмжэ түрөөлөлгөнүд ба парламентнаа дүлддэнгүйгөөр байна. Ойнай гурэнэй бата бэхи ба ашаар үрэтэй ажал абуулжа шадхаха байнэ лав хангаана гэжэ.

«Буряд Республикын Арадай Хуралай» гэжэн тагдал бүлэгтэ зарим хубилалтанууд оруулаха хэрэгтэй гэжэ конституционно комисси тоолонэ.

Арадай Хуралай депутатуудай тооноо сар үргэлжэ амжалта байха 27-но олон бэшэ ташуудтэ бүридлэн Вага Хурал бүридхэдэ гээд бүгдэд арадай зүбшэн хэлсэлтын тула тогтоологшон проект соо баталагдана. Гэбшэ республикын газетүүдтэ проектын хэлсэлтэй нүүдээр Вага Хурал байгууланай хэрэгтэй гэнэ хэти дүрдхал орон байна. Саг үргэлжэ (нэгдэл хоёрноо үсөөн бэшэ) сессид суглардаг Арадай Хуралай засагшинууд дээрэ хуулинууд батана абгха, ажабайдалтай гол шухала бусад асуудалуудтэ шиндэхэдэ

гэжэ хэлэгдэнэ. Эдэ дурадхалуудыё Верховно Советэй дэмжэ наа, шэнээр байгуулагдан парламентда гансал Арадай Хуралай Түрүүлэгш, тэрэнэй орлогшо, комитетүүд болон комиссинуудай түрүүлэгшээр саг үргэлжэ амжалта болоно. Мүнөө хүдэлжэ байгаа Верховно Советэй Президиумтэ алишэ алашэ ахуула Арадай Хуралай байхатэй. Мүнөөнэй Президентэй хэлгэ ажалтай зарим хубиньш Арадай Хурал, нүгөөдэ хубиньш Буряд Республикын Президент дажа абаха болоно.

Арадай Хурал гансал хуулинууды зохон найруулаха бэшэ, мүн республикын хуулинуудаар хараалагдан хэмжээгээр хинан шалгалтын ажал абуулаха ёһотой гэжэ Конституционно комисси тоолонэ.

Шэнэ Конституционно зургадах бүлэг соо Буряд Республикын правительствын хуули ёһото дүримэй шэ үндэлэ баталаха хараалагдана, Тэрэнэй этгэмжэ түрөөлөлгөнүүд имэрхүү байха гэжэ Конституционно комисси тоолонэ:

Буряд Республикын правительствын: — республикын бюджет зохон найруулаха, Буряд Республикын Арадай Хуралай дамжуулаха болон тэрэнэй түгээхэдэ хангадаг; республикын бюджетэй түгээхэдэ тухай тоосоо Арадай Хуралай дамжуулаха;

Буряд Республикада финансова, урьшаламжын ба мүнэн сангай политическэ бөлүүлгэе хангадаг; — Буряд Республикада соёл, эрдэмтэй, гэгээрэлтэй, эдүргэе хамгаалгын, социальна хангалтын ба байгалийн хамгаалгын талаар гурэнэй политическэ бөлүүлгэе хангадаг;

— бусад хэдэн шухала этгэмжэ түрөөлөлгөнүүдэй бөлүүлгэдэг. Усөөншг, гол түлээ хинан захиарилгы шинэтэй амжалтанууд проект «Сүүдэй засаг» гээлэ 7-дох бүлэгтэ өрсө. Энэ бүлэгтэ Конституциар гуримшуулагдан асуудалууд гээлэ:

а) хуули ёһо сахилгын талаар сүүдэй засагай, бээ даайхы ба эрхим дэдын байха;

б) сүүдүүдэй эмхидхэлтэй гол ёһонууд ба суднарай статусай бүридүүлхэ гол хуулинууд;

в) демократическа зүб сүүлсэлгын гол хараа болон сүүдүүдэй худалмэрин гол ёһонууд.

Сүүдэй засаг болон хуулин эрхим дээдэ байлгы, мүн нитын ажабайдалтай бүхэ халбаринуудта хүнэй ба эрхэтэй эрхэнүүдэ, сүүлсөнүүдэ хангадаг.

Проектын тусхай статья прокуратурада зориулагданай.

Орон дурдахалуудыё харада абан, Конституционно комисси «Иногай өөһөлөө өөһэдөгөө хуульбэрилгэ» гэжэн 8-дах бүлэгтэ шэнэ найруула дурдахана. Тэрэн соо, иногай удха шарартай хэрэгүүдэй хуульбэрилгэ тухай хэлэгдэнэ. Иногай ажабайдалтай асуудалуудыё бээ даагад сэхэ (референдумар, инчаала сэхэ) мэдүүлгын бусад аргануудар) болон нунгамал, бусад зурганууды тула хуулинуудай үндэлгөн тула тус тусгаарууд эрхэтэй өөһөлөө эмхидхэлгын гэхэ гу, алишэ иногай өөһөлөө өөһэдөгөө хуульбэрилгын олгогшо проект соо тайлбарлагдана.

Сүүдээр хамгаалагдаха, гурэнэй засагай зургануудай абахан шиндэхөрүнүүдэй эсэстэ шаршуулагдан нэмэлтэ гаргашануудыё харуулаха эрхэнүүдээр, иногай өөһөлөө өөһэдөгөө хуульбэрилгын эрхэнүүдэй хизаарлаха ябалдыё хорлогдор Буряд Республика нотагай өөһөлөө өөһэдөгөө хуульбэрилгэ лав хангагдадаг.

Буряд Республикын Конституционно комисси Буряд Республикын гурэнэй нүдэл тэмдгүүд болон нислэхэ хот тухай Конституционно дүрмүүдэй тусгаар бүлэг (9-дах бүлэг) болонгоо ампарлагдана дурдахана.

Шэнэ 10-дах бүлэг бии болгохы дурдахдана. Тус бүлэгтэ хоёр янаа гаршар хараалагдана.

1. Конституционно захиарилгууд ба Конституционно хуулигалагтэ.

2. Конституционно тогтууртай байлгы хангаха, тэрэнэй хубилгалгын гурим.

Конституционно комиссин хангамар «Шэлжэн оролын дүрмүүд» гэжэн 11-дхи бүлэгтэ шэнэ Конституционно түгээхэи бүлэгын болохо ёһотой.

Республикын гурэнэй Заасагай, нотагай өөһөлөө өөһэдөгөө хуульбэрилгын зургануудыё иматгал Буряд орон шэнэ Конституционно абаханай үндэлгөр хубилгажа болохо, Министруудай Советшэ энэ талаар хэдэн дурдахалуудыё Верховно Советшэ оруулаа.

Республикын засагай ба хуульбэрилгын зургануудыё шүд шөлжлэ дүүргэлтэй үшөө нэгэ шалтаган гээл, нүүдэй үдэр республикын Правительство, тон түрүүн тэрэнэй Түрүүлэгш, районуд ба хотонуудай олохон гууланууд амалаа эрхилгэрин элээд шөлжлүүдээр республикын Конституционно, Россин Федерацийн болон республикын хүсэндөг байхан хуулинууды зориута эблэхэ ябадал олон удаа ушаруулаа.

Хуулин хоёр жэл соо республикын прокуратура хуули буса элэ антнуудар 40 тухай буруушалаа гаргаа. Эсэстэн олонхи эдэ антнууд болонгоо амалаа, материалтай ба байгалий хэдэн үшөөн хохидолой ушаруулагданнине хэмшэ тоолоодүй.

Кадрова политикын талаар гурэнэй захиарилганууд түрөөлгөнэ. Хүсэндөг байхан хуули гуримта харшар, республикын Верховно Советэй шиндэхөрүнүүдөр нүүдэй үдэр тусалнаа сүүлсөөлгөө гээлэ: галаадхэи эконоическа харилсаанай министр В. А. Иванов, Финансатура ба спортн талаар республиканска комитетдэй түрүүлэгш В. П. Кондаков болон шөө хэдэн хүн болонэ. Тэднэй орондо орон хуулинууды тусалнуудта мун лэ аялдуура захиарилгануудтайгар томилгодог.

Министруудай Советэй байгууламжа бодолгүүдөр хуулигалагдана, хуульбэрилгын аппарат нэмэлээр. Республикын 24 министрүүд, гурэнэй комитетүүдэй түрүүлэгшнээр дунда уул бэшэ яланай иматгал 4 хүн үлэхэй.

Тубой хунгуулин комиссин эмхидхэлгэе республикын Верховно Советэй эрхэ мэдэлдэ үдэгдэ хүсэндөг байхан хуули гуримы захиарилгуулан, «Буряд Республикын Арадай Хуралай» нундхал тухай республиканска хуулин абгатар Буряд Республикын Тубой хунгуулин комиссин улгануудыё Россин Федерацийн Гурэнэй Түрүүлэгшэ хуулигалагдана, хуульбэрилгын аппарат нэмэлээр. Республикын 24 министрүүд, гурэнэй комитетүүдэй түрүүлэгшнээр дунда уул бэшэ яланай иматгал 4 хүн үлэхэй.

Буряд Республикын шэнэ Конституци абагын удааруулагдаха байнине хамбасарлаан, Министруудай Совет, тэрэнэй Түрүүлэгшэ Верховно Советэй үүрэг, эрхэ түрөөлөлгөнүүдэй өртөө ашаглан эзлэхэдэ гээлэ гэжэ эдэ бүхэ баримтанууд гэршэнэ.

Хэрбээ Үндэсн Хуулин зүбшэн хэлсэлтэ ПРЕСС партида — Министруудай Советэй Түрүүлэгшэ тус партиин политическэй гашүүн болон — тааруу бэшээр абуулагдаба, тус сессид дээрэ Буряд Республикын шэнэ Конституционно проектн тогтооно Президентин тусалда бии болонголотой холбоотой бүлэг асуудалуудыё, али аргаар хаатуулан, буруу хүрхэгэ гурэн удхатайгаар республикын олондо мэдээсэлгэ хэмрөөсөнүүдэй тогтоологшон тэрэнэй (Министруудай Советэй Түрүүлэгшын—ред.) урланууд туснаа тайлбарин эдэ хэрэгтэй ха.

Иймэ урланчуд манай депутатуудта найшагдахагүй байха зуураа республикын шэнэ Конституционно баталан абгала зүб мөрөө, эбтэй эгтэйгээр, харилсаанай орон байдалтэ бөлүүлгэдэхэ гэжэ этгэмжэ.

Буряд Республикын шэнэ Конституционно абахадаа, республикын Верховно Совет арадай үмэнэ бөлүүлэхэ эрэгтэй үүрэг уялгаха нэрэтэй түрэтэйгөөр дүүргэхэ гэжэ тоолоно.

Буряда Дорж Банзарай нэрэмжэтэ багшанаар дээдэ хургуулин багша, Буряд Республикын эрдэмтэй габьтата ажал абуулаха, хэлэ бэшгэй эрдэмтэй доктор, Эхин шатын хургуулин факультетдэй орд хэлэнэй кафедрин профессор Улазы-Наргал Шойбонович Дондуков хангаана 70 наһатай болохо.

Гэбшэ энэ хүнэй гайхамшата эрмэлзэлтэ, байшар баганаа эхилээд, ном улартаа хураха дуртай туйлайтэ эхэ оролдогдог, эрдэмтэй манлайдаа заагагүй хүрэхэ гэрэн эгэршгүй хүсэл, мүнхэшгүй зориг болон эсэнтэй эрдэмтэй шинжлэлин элдэ болон ажал үндэр бүтээсэтэйгөөр бүтэхиень мэдэрхэдэ, ходоодо дороун, нэгдэлэ абари сангай, ариун найхан нигүүлсэхэ сэдхэлтэй, согтой дулаахан нүдэтэй, минэрхон урин налархай саунаан шарашын, хунгэн солбон хурдан ябалдынь харахадаа, хүгжүүлэн дуураха, хэлхэнь, хонгоохон аялдар дуунуудаа дуулахын шагнахадаа, Эсэгэ орон хамгаалгын дайнда эблэхитэй, гайхамар ээлхэг зориг, байдаанай саатаршалга гарганан, ажабайдалтай өрбө бэрхэтэй, габьялтай эрбэ далай дахар хүнээр хүндэ дабанууды дабанан хүн гээлэ зорлоот тухайлахгүй, отто ханахагүйтэ.

Улазы-Наргал Шойбонович сэлгээхэ сагаанан Түрэн голшоо, хабсагайгаар нэрмэрэн Гор-Шулуун халын үбэртэ нэмжин орошдог үргэн балн Ойнин-Булаг нотагаа уг гарбалтай юм. Ури хүгээрээр үнэр бали байхан Булгын Шойбонович Дондогой одхон хубүүнншэ бэлэй.

Юртэмсин орошлогой гэмээр юм гу, али магалд оодошэ нүгэлтэй ушарна юм гу. Улазы-Наргал байшар багадаа эхэ, эсэгтээ эртэ гэгдэхэ, үншэрэн үри үүгээдэй үлэхэ дааргыё найса амаасвай бай. Сурхай уршоон дэлбэр эблээс, оюун баянхэ элчүүлэн, эрхим найн гөршн сэлтэй нүүдэгээр 1938 онд Суулдунуудын бэшэ дунда хургуули дүүргээд, Буряда багшанаар дээдэ хургуулин дэргэдхи педрабфагай хоёр курс дүүргээд, 1941 онд Мухар-Шабарэй хүсэд дунда хургуули эрхим сэлтэйгүүдтэй, магтаалай саашанхы эрээдүдэ, нутагай дүүргшон юм.

Энэ аттестаднын хүтхэлтэдэ Улазы-Наргал хуби заалдаа удха шаанартай, дэмбэрлэй байнанин хэлэ дамагтэй. Улазы-Наргал саашанхы эрээдүдэ нуралсаалай гайхамшата сууга Ленинград университетдэ ороно хураха хуби аяландан энэ аттестаднын нүүдэгээр энэ элэ дэмбэрлэй үшэньгын болоо бэлэй. Хүтөөтэ сагай дүлэгтэй дайнай үдэр бурханаар заяагдан хуби талааниншэ хомоной болон бөлүүлгэдэхэ юм гэжэ хэн мэдэхэдэ даа?

Улазы-Наргал Шойбонович хуулин наһа үшөө хүсоогүй байтарш, Эсэгэ оронгоо хамгаалгын дайн эхилжэ, хүсэд бөмжөө хүдэржөөгүй гүлээр залуухан 17-той хубуун Эрхүү хотон нүүжэ эрлэн Черинговскэ сэргэй-инженерн училищин сапёрно отделеиндэ 1941 оной сентябрь нарада орожо, курсантай болоо. Энэ училищнда дүрбон оной Улазы-Наргал хуульбэрилгэ багшара, Сибирин сугта полкунуудтай хамта тэрэ үдэр Москва шар болонго байхан хатуушарна байдаануудта хабаадахаа мордоо бэлэй.

1942 оной январь нарада Москва шард түүхэдэй үзэгдөөгүй шэмэрүүн үбэлэй сөдгө хүйтэн байгальшэ Гань, Улазы-Наргал Шойбоновичтой хани хамта эрхэлэн курсантууд нислэхэ хото Москвагаа хамгаала байлаандаа хабаадахаа яараа бэлэй.

Уданишгэй тэрэй Мрска эрлэн үдэртөө сапер мэрэгэлтэй курсантууды энэ, тэрэ яваган сэргэй, мори сэргэй, танкы ба болон артиллерийскэ полкунуудта хубаага бэлэй, — гэжэ Улазы-Наргал тэрэ үе сага наан дурдан хөөрлэд.

Улазы-Наргал Шойбонович генерал Л. М. Доваторай мори сэргэй корпусотой томилогдон, 17-дохи кавдивизини 35-дахи полкдо

танкунууды усадхаха 45 м/м үхэр буугай командираар гурбан жэт үлүү саг соо дайлагдахан байна. Энэ гурбан жэлэй хугасаа соо гурбан дахин дайсанай ара талдаа бүхэ кавкорнуустоо шурган орожо, шагна реднүүдтэ хабаадан байна.

Элдэ болон довтолгын гү, али хамгаалгын байдалуудта, энэ гурбан жэлэй хугасаа соо танкунууды усадхаха 45 м/м үхэр буугай командираар ябахаддаа гитлеровсүүдэй 9 танк буудаан, бута сохилонини 35-дахи кавполкын үдэр бүрин байлдаа тэмдэгтэдэ журналда бэшгэдэтэй юм» гэжэ 17-дохи надивизини штабай начальник гвардин полковник С. Н. Севрюгов оорын «Так было» (Воениздат, М., 1958) гэрэн ном соогоо тэмдэгтэин байдаг.

Энээн тухай «Правда Бурини», «Молодежь Бурини» газетанүүдтэ С. Н. Севрюговой статйнууд үнгэрөөшэ жараад, далаад онуудаар оло дахин толилодоо нэн.

Улазы-Наргал Шойбонович дайнда ябахадан, оло дахин гүнзгэй хурдан урасхалтай мургууды морбороо тамаруудан гаталан байха. Ушээхэлдэ 1944 оной сентябрь нарада үргэн таллан ухатай Днепр мурэнине (Гомель мурэнэй бэлшүр улузурта) морбороо тамаруудан гарахадаа, бозын, минин тэрээрхэдэ, унаан хээр доглилодо, эмээлгэе бохо сохуулжа, Днеприн өөрто шэнгэн алдадан тухайга хөөрлэд.

Улазы-Наргал Дондуков 35-дахи нафклин комсоргын тусалда Варшава сүүлсөөлгэ байдаанай урлахы дабжүүлэгдэ нэн. Комсоргын тусалда ябахадан, 1945 оной апрелин 17-до Одер муренинэ баталэн дабажа гараха байлаандаа эгээл түрүүшнэ сэргээхэдэй хамта үшөө мурлуур хаймаданан Одер мурэнэй саада тээ гараха, полкдо плацдарм эзлэе бэхинүүдэ.

Энээнэй үдэ Берлин шардай сууда гараган Зелеско үндэрнүүдэй түмэрбетон бэхинүүдтэ абаха байлаандаа гансахан айрель Гара соо 9 дахин довтолгодо хабаадан, оло довтолгунуудта шадамар бэрхээр үнгэрэгшэй түлөө Улаан Одоной орденоор хөөрдохшөө шагнагдахан байна.

Энэ Илалтын урдахана нүүшлын довтолгын үдэл сэжээс сүмэ буудулжа, хүнөөр шархата бэлэй. Эсэгэ оронгоо хамгаалгын Агуусхэ дайнда баатарлигаар байлдажа ябахадан, Улазы-Наргал Шойбонович Энэ оронгоо олоон хайрашанда хуртоо, Тэрэ Эсэгэ Оронгоо Хамгаалгын дайнда нэгдэхэи шатын, Улаан Одоной хоёр, Алдар Сохлын гурбадхи шатын орденуудаар, «Эрхлэг зоригч түүлөө», «Дайшалаа габьялтай түүлөө», «Москва хамгааланай түүлөө», «Берлин абаханай түүлөө» гэжэ мэтын олон медаллар шагнагдахан юм.

Хүшэр дайнай түгээсхэдэ, Улазы-Наргал оройдоот хорин нэгтэй залуу хубуун ябаа. Дайнай үдэр гурба дахин шархатаха, II группин инвалид болошье наа, хургуулиа үргэлжүүлжэ гэжэ эрид шиндэбэ. Улазы-Наргал Дондуков Ленинград университетдэй Зүүн зүтэй хэлсэлтэй факультетдэ тасан жэт хураха дүүргээд, аспирантурада хурахаар зууршарлагдан байна. Аспирантураа дүүргээд, Улазы-Наргал Шойбонович 1955 ондо Ленинград университетдэ кандидат диссертаци амжалтатайгаар хамгаалаа нэн.

Тинхэдэ тэрэй ондоо Бурядаи ИНИИ (нүүдээршэ БКНИИ болоо) институтдай эхлэ бэшгэй таһага хүдэлгэй эхлээ. Тинхэдэ тэмдэгтэй нэрэ, тоог нэрэ, гларгол, наречи гээж мэтын хэлэлгын хубинуудар шэнэ үгэнүүдэй сүффискуудай хуусөөр гу, али бэшшэ аргаар бии болодогынь шэнжэлжэ, хэдэн ном болон олон статйанууды хоблээдэ гарганан байна.

70-аад онуудай эхээр Улазы-Наргал Шойбонович Бурядаи гашын институтдай буряд хэлэнэй кафедрда орожо, багшаар, мүн кафед

Улазы-Наргал Шойбонович

ритеской шэнэ АГБАА хо «Теоретическэй орон со словоборазован Агн ба Со лзыкознания (Гуудыё нэр тика)» (1990) гээдэ хандиэ зование монговиэнион шэнэ нов» (1993). Дэ Ага хуули ритеской шэнэ орон соо гэхэ мэтын гээдэ. Россин о. У.Ж. Ш. Буддын үзэл олоон хүдэлгэе захирга Улаан-Уда, Түгээдэ биридэ грат. Энээн соёлэй эблэн Улаан-Баатар, Бурядаи хуули Фрунзе, Бурядаи захирга тун бусад хондоо аманууд байха. Ий бүлгэм Агн вич хамга бэлдэ бил үгэ бүридүүдэ телевизонно бэшэ, харин бөмжөө Бурядаи методическын телевидетайгай хэлсэлтэй могой юмпа болон сарт-хуульбэрлэгшүүдэ, буряд эр хабааданай элдэ элэ бэрэгдэнэ тээрэ зориулан бэшэ «Бурядаи автор олоон бэшэ», «Агншэ жалгы индолог бусад ном Гална буряд толилодо, эрхэлгэе индолог хэрэгшэ инитын эрхэлгэхан оруул хай таһагай тэд тэмдэгтэй хай Улазы-Наргал тэд тэмдэгтэй шүүмжүүр дай түүхэ нүүдэе тон манай ёһо үзэл Энэиниен Саллинууд дээрэ хуульбэрлэгшэ агон ИНИОИ-он хуули үндэл хэлсэлүүдтэ бун үзэлдэн

САГААН ҺАРЫН ХҮНДЭЛЭЛДЭ

1994 он хада Гэр бүлүн уласхоорондын жэл гэжэ йорлэгдэнэ. Тингэһэ энэ тусхай жэлдэ юун хэгдэхэб, Сагаанай һайндэрүүдэ ямар хэмжээ абуулганууд, зүжэгүүд табигдахэб гэжэ асуудлинуудтайгаар «Ульгэ» гэжэ хуураа Буряд Республиканы габылата артист Ц.Д. ХАЖИТОВТАЙ хоорлэдэбди. Энэ хоорлэдөө-үйгөө удмы уншагдайнаа хонорто дуулахамай.

— Содном Даревич, нёдондо театральнай коллектив эхэ амжалтагаар сезоноо үнэгэрөө бэшэ гү?

— Зүб даа. Нёдондо театральнай коллектив уран бэлнэгэ хоёр дахин Киевтэ харуулжа, буряад арадайнгаа аман зохиолой дээжэ болохо үлгэрыне (онтохоние Сэнэ) найруулан байнади. Тингэжэ «Ногоодой сэрэн басаган» (Михайл Батоний найруулга) гэхэн үлгэргэрийг Киевтэ соёлой үлгэрүүдэй үелэ тэнгэрий зонинэ танилсуулаад, удаан эндэл үнэгэрлэгдэн уласхоорондын фестивальда хабаадаха, Росси гүрэнине түлөөлжэ хуби заяатай байгабди. Тингэздэһе яһала

бага наһанһаа эхитэй. Хүүгэдэй хүмүүжүүлгэдэ хүүхэддэй театр эхэ үүргэ дүүргэдэг гэжэ ааб даа.

— Тингэжэ, Тингэздэһе хүүгэдэй үелэ тэнгэрийг арадайнгаа үлгэр домогто хандажа, ёһо заншалуудыг үүргэ ноёр дэлгэрүүлжэ хүсэтэйгоор Сагаан һарын наада-

харилсаан тухай зүжэг харуулжа наһан бин. Будын шаһанай ёһоор багша шаһи хоёрой харилсаата шэжигэ шаһарнууд тухай ёһо гүрнүүдтэ үндэһэлһэн зүжэг олоной анхрал татаха байха.

— Шэнэ зүжэгүүд энэ жэлдэ хэр олон табигдахэб? Нёдондо уран гоёр табидаһан «Тохороунай үлгэ» гэхэн япон онтохоннай Москвада, соёлой үдэрнүүдэй үелэ харуулагдаха, тингэжэ үхибүүдэй, гэртхинэй ержэ, энэ зүжэг харыхане уринабди. Тингэжэ гурба-дүрбэн зүжэг, нэрлөөл, «Ай да репка», «Дерево превращение», «Митроба» гэхэн зүжэгүүдэ найруулабди.

— «Мура багшаа» гэхэн үлгэр олон буряад зүжэгүүдэ табижа гэхэдэмдэй, буряад хэлтэй артистүүд үсөөн байна. Гэр бүлүн уласхоорондын жэлдэ соёлой, эрдэм буралсалай эмхинүүдтэй хамта һонин, онин үдэ-шэнүүдэ, ургениүүдэ, һайлэрнүүдэ амхидхэхэ хүсэлтэйбди.

— Хөөржэ үгэнэнтэй һайн даа. Гэр бүлүн уласхоорондын жэлдэ, мун хүхэ Нохой жэлдэ коллективтэй шөө эхэ амжалта, һайн һайханне, элүүр энхэ абахы хүсэзбди.

— Һайн даа.

Б. ОРБODOEBA хоорлэдөө хэбэ.

Асагад һууригай «Удын толон» гэхэн фольклорно ансамбль Яруунай аймагай худөө нотагуудта хүрэнэ, Монгол һайхан ороноор ябажа, бэлгэ шадабаря харуулан байна.

Үнгэрэнэ намар эдэнэр Ага нотагта «Гэсэрэй» һайндэртэ хабаада һэн. Ансамблинхид зохёохы шэнэ олон бодомжонудтай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ансамблин эдэбхитэйшүүл Ц.Д. Хайдапова, М. Рыженова.

В. БАТОВОРАЙ фото.

Ленинградые сүлөөлһөөр 50 жэлэй ой

«ДУУНАЙМ АЯЛГА ЗАМХАХА УДЫХЭН...»

Үнэн алдартын гэрэлтэ үдэр огторгойһоо абартабар саһан бударжа, сэдхэлдэ хүнгэнэ гуниг түрүүлһэн, аян намдууаха тогтоонжонинг байба. Эндэ һууржаһаар үнэнэй бэшынэ һаа, оро дүтүн хүршээртээһэ яһалад дүтэ танил боложо ахилдхэйбэ.

Христос бурханай, мундэлһэн һайндэрөөр хүршээрөө амаршалха сэдхэлтэй бэлгэ саһан саһан дээрүүр мурлен абахадаа, хэн аялал боһоно түрүүлжэ алхаха тухайдаа бодомжлодоо, манайһаа хоё бэшэ байдаг дайнай ветеран үгэнэнтэй ошохо гэжэ шийдээбэ.

Үнэр юу бэшэ, тэрэ үгэнэнтэй Ленинград хотын фашис бунимтаршалһаа сүлөөлһэн гэжэ мэдэхэ байгаба. Эзэнһэ бэшэ тэрэ тухай юушье мэдэхгүй, нэрэ обогынэһе хэлжэ шадахагүй хүн байшаба. Гоод ошондо автобус хүлэжэ байхада (тэрэмшынэ хэдэн жэлэй урда бэлгэ), үгэнэнтэй хэдэн үгэ андахадаа, Ленинград хотын хамгаалһан дайнай ветерануудай уулзалгада зориго тарханын хооронинь оломо байлаб.

Харилсан шарһаба хүнүүдһээ һурагалһаар гурбан дабахар шулуун гэрэй нэгдэй дахтархай үлгэ тоһонобди. Танил шарһайт үгэнэнтэй үдэн дээрэ уулзажа, һайндэрөө амаршалба, гансаһе энэ ушараар ерэгүүгөө мэдүүлэб.

Дүтэ танилсажа ахилдбди. Буурал сагаан үнэтэй болоһонһе һаа, хурса хоноор харасатай энэ хүн Мартельянов Александр Димитриевич гэжэ нэрэ обогтой Тарбагатай һуурида түрэнэ намтарта.

Тингэжэ даа, Ленинград хотын хамгаалһан дайнай ветерануудай даялһаа замһааа хөөрөө-дүүргэнэ пилатай болоһон айд, тингэжэ даа, аялуу хүнһини. Тингэжэ да минни тэрэ дайн дүрэнгэ гээжэ юм, теэд...—гэн, юушье намда хэлэхэе түдгэсээн, жэгтэй болоод һууба. Тини һуутараа:

— Хайшаханһе байдалтай болоһон зон гэжэ шэбиди? Юунайһе түүло энэ эхэ дае дадажа, гаран зон атһибиди?— гэжэ үгэжөөлөй шарай уйгай болоо. Энэ гэртынн тельфон табижа үгтэ гэжэ гуйгадам, урғаша абаха хүн байхагүй. «Фронтонгоо нахкыһе үгдэг юм ааб, болшонхой. Хунуудтэ хэрэгтэ бууража байһан зон гэжэ бшуу.

Энэ үгэнүүдһе дуулахада, хүшөөлэй хоорлэдөөн ороһосо:

— Юу гайхаабди? Совет засагнаһи үгы болобо гэжэ да юм. Утэлн наһан болоһон билэ хоёр хэндэ хэрэгтэй биһиди? Тингэжэ дүүрээ гэсэлдди.

Бүхы наһандаа ажал хэжэ ороһондэрхэ сүлөөлгэ байдалай түүло шуһала алханһе эдэ хоёр үгэ шалһада, сэдхэлһэн хүн дүүхэйбэ. Хуушаһан шифонь дээрэ гармошко хэргэрихадаа, Александр Димитриевиче наадахынь гуйба.

— Болохол даа,— гэжэ, үгэжөөлөй бэһи, тэрэ үгэ болоһото болоһи һуутара; дайнай үсын дуунуудһе наада, дуулажа оробо. Үгэжөөлэй шолдэ һаргүу харасатай боложо, «дуунайм аялга замхана үдхэн, долгын пилдһи сортоотой хүн гэхэн» гэхэн уяндайтай хужам эдэлжэ эхлэб.

Удлэе оройһон болоһон хойно үгэжөөлэйһоно гаргага. Отгортгоо бурһан саһан соогур гэр гэжэ элхэлжэ алхаха абахада, доосоон тингэжэе хүхөөтэй бэшэ һэн. Омогдохол түрүүлжэ юмзон ороһооһе үгы бодомжо гэжэ лаха һэм— үгэн сэргэнһэн дайһалхы залуу наһан, аха үгэнэнтэй баатаршалла өөрсө өһоор сэдхэлһемнай үргэжэ, урма зоригһемнай бадаараа ошото хүсэн лэ гэжэ һанагдаа бэлэ.

М. БАТОНИ.

ШӨЛӨХЭ СИА-гай ой Клиланд хот Альберт Липри мольт соо шагаа. Тэрэн гараа гэжэ Дюркунд шлэ гэдэа, тамх тугы һаа, түр бшуу. Галһа яла түлхэ, а гэдэ Альбертын байна.

БҮРҮҮШИ Гонконгдои зонд будлаа нүүдтэ «Зарас» хонийнууда гуй. Энэ тон бэрэ кондго байдаг луддөөн нэстүтиоси гээдэ, 90 гарлипиниүүдэ арасуудаар мэлэ тодээрэ даба гээд төшлүүдэ.

ХЭДЫ ХҮУРҮҮН «10 мянган ахуури» хэндэ 1965 в эрхүнү компютер хуудай аһаа, 1992 онд хуудэ 265 хэ тэдэг болоод хэ тоодо 250 ютер тоолодэ торна индустри гэжэ жэл соо шаргалдаг галһан наһаа, 1993 онд хуудэ бүхэн хэтер хүртэдэ өһоо на.

ТОН ҮНДӨӨ Нэгэ милли сэнтэй брилһан болонд хуудай хэрэ хуудай шурхай» Буряадаи эзэнһеһе Юуб гахадэ дэлмэри Гаһа хуа юм.

ХҮГИЭМ ДОИ Республик Хоёр сар соо жэл гэрэ һайн архи гэжэ японд Хар Республик бара үнэн зүлэй Түрүү юм. Тэрэнэй а-Ула, ра соохи арһон ой фев болон шэлүүд сэй «Сэнхир» вальс дор хад үдэр Са шөлн тэ Ш лоод Брамси дэлгэ байха.

НАГАНО ХУН Энэ хүн «Хуи» жэй эһөлтын жэй саана эсичесна хүржэ тэдгэрһи арһартай, һайн даг. Тингэжэ бүхы хэлгэһи абаа бэшэ аял даа итгэжэ зон тоолоно. Хуу хуукам дорой ССР-эй юм гээд һанһаа бэшэ ха юм. Республик ЭГЭЛЭ ХЭ КОЛЕПАИ Велюориндаба гэжэ атгэл үндэ өдтэ горт Пинь Республика шаһан заанда, Удэ, Лайн» гэжэ соной лива пание тэрэ Тингэжэ жэл лион фунт сэй Автомобилист гир байра сэй фирме Вуд 19 болгоо һэн. Ю мунгэ тэрэ а Пинтер Вуд яд харин салһи харин хубинэ өһоор гартаа на.

БҮРЯД МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т 1660, гах (эһиһе 500 орһон хуи михаи) 5800 дэһилһе сорһин 5100 (800 элэ), 10 утушагар улһаа—570 сорһин 6 да—5600 дэһилһе. 000 түхэр Загаһанай агай михаи дуралһаа 4000 т 1660, гах (эһиһе 500 орһон хуи михаи) 5800 дэһилһе сорһин 5100 (800 элэ), 10 утушагар улһаа—570 сорһин 6 да—5600 дэһилһе. 000 түхэр Загаһанай агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

МУНӨВӨРЭ «Буряад» доос Верховно Совет, энэ үдэ бадахи сессия сэл. «Индһи» дүхэритгэ лалтануудһе тоосоон. «Хамба» хуригөөр рэгээр морилдо 1200 «Буряад» шолһон бэ Конституцини республикни Советэ Түрһианда У Потаповэй эд нуганай «Багшанар» гэгээр табюуде орхидэ, пуганай Т. Якунаваһаанай «Анүна» гэгээр 2250, харһе бэлэн хуригөөр Крыловой сэй агай михаи дуралһаа 4000 т

ШАНГУУД БАРИЮУЛАГДАА

130 жэлэй саана (1863 ондо) Агын Дүүмын ахмад тайшаа Тобын Түгэлдэр анха түрүүн Хори, Ага буряадуудай түүхэ домог, дансанууды, аман үгын зохиолууды суглуулжа, сасуулажа, шинжлэхэ үзөөд, хуушан монгол бэшэ дээрэ зохиол болгон бэлэнһиний мүнөө олон зоидо эли болонхой.

Үнгэргэтэ 1993 ондо Тобын Түгэлдэрэй энэ ажал хэлээр 130 жэлһи гүйсөө һэн.

Бүүдэй 3—4 жэлүүд соо эһэнэтэ зориулан ямар ажал хэгдэжэ гэжэб гэжэ хараад үзөө һаа, яһала эхэ сэнтэй юумэн хэгдэһэн байна.

1940 ондо ород хэлэн дээрэ гаран, профессор Н. Поплин оршуулан, «Летопис хоринских бурят» гэжэ ном олон болгондоо бэлэй. Олдохоо шууга, хоморой энэ ном хоёр мянган хэбэгээр хэблүүлгэдэ һэн.

Энэһэй хажуугаар ород, буряад хэлэн дээрэ гарадаг гэсэтүүдээр дамжажа, олон уншагшадта Тобын Түгэлдэрэй буряадай уг изагуурай тужа гэһын уншагшадта дамжуулан хүргэхэ ёһотой байһаа. Тэрэнэй хажуугаар Түгэлдэр тайшаатай намтартай танилсуулаха зорилго табидаһан байна. Эһынэ зорилго дүүргэдэ, Хорбод гара мянган хүн нотаг нотагуудаар уншаа ёһотой гэжэ һананабди.

Мун нэбтэрүүлгын, тунхагалһан ажалай хажуугаар Тобын Түгэлдэрэй хэлэн ажалтай ойдо хабадууд, бэшынэ һанал болондууд тунгэ, хараада абаһан ааб даа. Эһэнэтэ зориулагдан зохиолууд, дуунууд, шүлгүүд, зурагууд, уулзалганууд г. м. үнгэргэдөө.

«Буряадайнай элитэ уран зохиолшо А. Жамбалон хуасай омогой хидгэ зориулан эхэ уран гоё «Мунхэ зула» гэжэ поэмэ зохиожо, оло мянган уншагшадта «Толон», «Буряад үнэн» хоёрой һайгаар дамжуулжа хүргөө һэн.

Сагаан-уулынхид, хуасай омогойхид, энэ поэмые эхэ бүтээл гэжэ үндэрөөр сэгнэ. Сагаан-Уулын 9 бүлэ—тогтор хуасайнуудһаа манай музейн жасада үргэһэн мунгэн зөөриһаа Агада ажаһуулаг миллионин ба ажалтай ветеран Чимит, Доржи Пунцукотай поэмын автор, уран зохиолшо Арсалан Жамбалондо 150 мянган түхэрэг шан гэртнэ ошожо барьюулабди, амаршалаабди.

Мун Агын талин үндэр наһатай жууналистуудай нэгэн болохо Б. Рабданодо 100 мянган түхэрэг шан барьюулагдаа.

Б. Рабданодо гэжэ Т. Тобоевой «Летопис хоринских бурят» гэжэ номыне ороһоо буряад болгожо, хэдэ жэлэй саана «Толон» уншагшадта хүргэһэн байна. Эһэнэһинэ сагаан-уулынхид тусхай баһа сэгнэ.

Жасадамын үлгэһи зөөриһөө хуасай омогондо зориулан хүтгэм дуунууды бэлэнһэн авторуудта шан барьюулагдаха хараалагдана. Зүгөөр дунтай үгэ, хужамһын урданыһе, мунөөнэйһе маангай һаа, үнжигар ута бэшэ, юрын зоной дунда таарахаар зохиогдоо һаа, тон һайн байха һэн.

Түгэсхэлдэ, музейн жасада мунгэн зөөри бэлгэ болгон үргэһэн юэһи бүлүн түрүүнүүдэй нэрһынэ нарлхэ дуран хүрэнэ: Пурбеева Ханда, тэрэһэй хүрэгэ басаганинэй Жабай Сэ-

бага баатай болоно. Энэ фильмууд гүрэнэй хиналтуугаар хуотын киногетарнуудта харуулагдаһа. Юун тухай харуулагдаһа даа? Эһэнэтэ дээрэ хүрөөр элдэб муухай зүйлүүд экран дээрүүр мигралзаад гарашадат. Кино гэртэ исуество һэн тула хэрэгтэ хэрэггүй, муу муухай ааша, наһалдаа, алласаа харуулаха ёһотой бэшэ юм гү? Эдэ бүтэдые хараһан хуулини

наһа ороһондой хүн бүхэнэй наһан полицини хиналта до ро байдаг юм. Манайла харуулагдадаг элдэб ялын муу муухай удхатай киногетарнууд эдэ ороһуудта ороһооһе харуулагдадаггүй. Гансал хэһэй ороһоо залуушуул хэндэ хэрэггүй, журам муутай ажабайдал харуулан кино хараһанай удаа муу муухай юумэндэ һурана, арихууша, зайгуулаһа, хулиган

нодо ороһондой хүн бүхэнэй наһан полицини хиналта до ро байдаг юм. Манайла харуулагдадаг элдэб ялын муу муухай удхатай киногетарнууд эдэ ороһуудта ороһооһе харуулагдадаггүй. Гансал хэһэй ороһоо залуушуул хэндэ хэрэггүй, журам муутай ажабайдал харуулан кино хараһанай удаа муу муухай юумэндэ һурана, арихууша, зайгуулаһа, хулиган